

lačkoj publici. Koliko je meni poznato, do današnjeg je dana prevedeno samo jedno djelo iz ovog područja - "Uloga znanstvenika u društvu", J. Ben-Davida iz davne 1979. Imajući sve to na umu, zbornik koji je pred nama predstavlja ne samo ugodno iznenađenje već i izniman doprinos više nego skromnom književnom fondu koji stoji na raspolaganju studentima i svima zainteresiranima za problematiku društvenih aspekata znanosti. Stoga zahvaljujemo uredniku na trudu koji je uložio da bi nam približio neke od najrelevantnijih radova iz područja sociologije znanstvene spoznaje.

Davorka Matić

Anne Campbell

MEN, WOMEN AND AGRESSION

New York, Basic Books, 1993., 196 str.

Pokušajte zamisliti scenu nasilja. Bez obzira na to radi li se o običnoj tučnjavi ili oružanom sukobu, eksploziji, o silovanju, batinama, okrvavljenoj žrtvi još jedne pljačke, jedno je sigurno: agresor u vašim mislima je muškarac, kaže u svojoj knjizi Anne Campbell, profesorica na Odsjeku za psihologiju na fakultetu u Durhamu u Engleskoj. Na temelju istraživanja autorica u knjizi prikazuje kako muškarci i žene razumiju i reprezentiraju agresivnost. Razlika u njihovim stavovima o tome što agresija znači i što se njome postiže ono je što vodi do razlika u agresivnom nasilnom ponašanju između muškaraca i žena. Može se reći da oba spola vide tijesnu vezu između agresije i kontrole, no dok za žene agresivno ponašanje znači gubitak samokontrole, za muškarce ono znači upravo uspostavljanje kontrole nad drugima.

Ta je razlika još jedna u nizu razlika između muškaraca i žena. Od nasilja i frustra-

cija u braku do nasilja na ulicama, ova knjiga govori o tome kako spol utječe na naše ponašanje. No, njena je posebnost u tome što korijene i posljedice agresije smješta u socijalni kontekst umjesto da spomenuto objašnjava biološkim razlikama. Pomalo provokativno i svakako originalno tumačenje koje autorica daje nudi prilično uvjerljivo objašnjenje za ono što se događa u našim domovima, na ulicama i u sudnicama.

Njena se knjiga dotiče mnogih područja, od psihosomatskih bolesti i eksperimentalne psihologije do kriminalnog nasilja i odnosa moći. Knjiga obiluje primjerima koji jednim dijelom objašnjavaju utjecaj koji muška i ženska agresija vrše na nuklearnu obitelj te na kriminalno ponašanje.

Psiholog i kriminolog, Anne Campbell, intervjuirala je kako obične muškarce i žene tako i ljude kojima je agresija zapravo profesija: pljačkaše, pripadnike uličnih bandi. Odgovor na pitanje zašto su muškarci agresivniji od žena leži ne samo u biologiji, te podizanju i odgajanju djece, već u tome kako muškarci i žene formiraju stav prema vlastitoj agresivnosti. Obiljem često gorkih primjera autorica objašnjava kako razlika u muškim i ženskim poimanjima agresije uvelike utječe na sve naše međusobne odnose i veze.

Za žene "prijetnja", provokacija, dolazi iznutra, dok za muškarce ona dolazi izvana, od drugih. Kada žene bivaju agresivne, cilj je iz njihovog očista postići kataklizmičko oslobađanje akumulirane napetosti; u muškaraca nagrada za agresivno ponašanje jest moć nad drugom osobom, moć koja povećava samopoštovanje ili pomaže prikupljanju socijalnih i materijalnih povlastica. Za žene je strah od agresije strah od prekidanja veza i odnosa; za muškarce je to strah od neuspjeha, strah od borbe koju se može izgubiti ili strah od poimanjkanja muškosti da bi se uopće borili.

Za razliku od psihologa koji nastoje konstruirati formalnu teoriju o agresiji, A. Campbell tvrdi da treba odustati od potrage za jednom teorijom u korist potrage za dvjema teorijama.

Ženski pristup i stavove o njihovim vlastitim agresijama autorica naziva ekspresivnim, a muški pristup instrumentalnim, te

primjećuje kako se iz znanstvenih teorija također mogu iščitati dva tipa: *ekspresivni i instrumentalni tip teorije o agresiji*. Prema ekspresivnim teorijama, jedna vrsta nagona ili napetosti s vremenom se skuplja, raste i prije ili kasnije mora se isprazniti. Ekspresivne teorije tvrde kako samo ispravnom socijalizacijom i vježbom možemo kontrolirati našu bazičnu agresiju. U trenutku kada čep samokontrole popusti nasilje će izletjeti van. Žene su sklone misliti kao pristaše ekspresivnih teorija. Tisućama godina žene su bile glavno uporište obitelji, regulatori "mira u kući". U toj su ulozi naučile o strašnim posljedicama agresije u osobnim odnosima i vezama. Često dolazi do goleme napetosti između ženina nastojanja da održi, sačuva obiteljske veze - u ime kojih će učiniti sve da potisne i zatomi svoju vlastitu agresiju - i potrebe da se oslobodi frustracija koje upravo te iste obiteljske veze stvaraju.

Instrumentalne teorije polaze s nešto optimističnije pozicije. Ljude na agresiju ne navode njihove akumulirane frustracije već očite povlastice koje se njome mogu postići. Najočitiije nagrade za nasilje jesu one materijalne: dijete udarivši vršnjaka dolazi do igračke koju želi. Postoje i socijalne nagrade za agresiju: ako pripadnik neke ulične bande pobijedi pripadnika protivničke skupine značajno će mu porasti ugled u vlastitoj skupini. Neki muškarci agresivno ponašanje smatraju javnom demonstracijom svoje muškosti, a nagrada koja će za takvo ponašanje uslijediti jest oslobađanje od vlastite nesigurnosti. U pozadini njihova agresivnog ponašanja uglavnom stoji duboko ukorijenjen osjećaj straha i ranjivosti. Ali, dokle god su agresori, ne mogu biti žrtve.

Mišljenje teoretičara instrumentalnog pristupa savršeno se slaže s riječima običnih muškaraca koji govore o svojim iskustvima nasilja. Tradicionalna pozicija moći muškarca u braku, te u društvu općenito donijela je sa sobom poimanje da je zapravo sasvim prirodno pravo muškarca da uspostavlja kontrolu nad drugima.

Nije slučajno da su znanstvenici i laici došli do slične distinkcije između instrumentalnog i ekspresivnog. Svi mi formiramo svoje

ideje iz iste hrpe mogućih objašnjenja, uključujući ono što čitamo, što opažamo i, najvažnije, što nas se dotiče u svakodnevnim konverzijama. Ideje koje znanstvenici donose u znanost uzete su, baš kao i naše, iz prevladavajuće klime socijalnog mišljenja. S druge strane, slušajući što znanstvenici govore, mnogi će ljudi te ideje inkorporirati u svoja objašnjenja agresije. U tom smislu znanost postaje folklor i akademske teorije postaju "zdravi razum". Laici moraju usvojiti ideje i objašnjenja kako ne bi živjeli u konfuziji. Kako je stvoren svijet? Zašto nedužni ljudi stradavaju i pate? Što leži iza klasne strukture u društvu? Što uzrokuje agresiju? Mnoštvo živahnih diskusija u susjedstvu, za obiteljskim stolom, zapravo su rasprave oko toga čija je teorija o spomenutim pitanjima ispravna.

Te svakodnevne teorije A. Campbell naziva *socijalnim predodžbama (social representations)*. Naša socijalna predodžba agresivnosti, tako, sadržava cijelu našu sliku i razumijevanje agresije, uključujući način na koji interpretiramo agresivni incident, kakav će biti naš moralni i emocionalni odgovor na takvu situaciju te kako mi postupamo kada nas savlada bijes. Žene su sklone interpretirati agresivne situacije kao neugodne, stresne i nadmoćne, dok muškarci uglavnom kažu da ih je netko izazvao, uvrijedio ili ponizio. Ova *perceptivna komponenta* vodi i vođena je *kognitivnom komponentom* analitičke misli. Znanje i razmišljanje omogućuje nam da uočimo sličnosti između događaja, da ih podvedemo pod zajedničku predodžbu. *Emocije* su također dio predodžbi, one utječu na način na koji ćemo osjetiti i doživjeti bijes. *Vrijednosti* su integralni dio reprezentacija. Naravno da bi žene htjele izraziti svoje pritužbe na ponašanje drugih prema njima, ali većina će se zaustaviti prije nego što nekoga ozlijedi i prije nego što se "osramoti" u javnosti.

S obzirom na toliku razliku između muških i ženskih predodžbi o agresivnosti, možemo govoriti o dva različita obrasca ponašanja. Roditelji, učitelji, mediji, religija, politika, predavanja na fakultetu i prijatelji, sve to čini osnovu za interpretaciju događaja oko nas. Naše društvo tako uči dječake da agresiju shvaćaju kao pitanje dominacije, dok

djevojčice uče da ona znači neuspjeh u samokontroli.

Implicitne teorije o agresiji nisu iste za vladu i revolucionare, za kršćane i za muslimane, za psihijatre kao za pravnike. One su osobito različite za muškarce i žene. To je od velikog političkog značenja, jer muškarci su ti koji drže moć u svojim rukama i upravo njihovu predodžbu agresije susrećemo kako u politici, medijima, sudnicama i bojištima, tako i kod kuće. Nadalje, "mašineriju" koja interpretira agresiju - znanost, pravo i mediji - vode muškarci, i muški svjetonazor o našoj temi prisvojio je eter u toj mjeri da ga žene prihvaćaju, iako su svjesne da se ne podudara s njihovim iskustvima i stavovima.

Kad namjesto samokontrole u žene nastupi "eksplozija", takvo ponašanje, ne uklapajući se u mušku reprezentaciju agresije, biva okarakterizirano kao nepredvidljivo, besmisleno i histerično. Ali, kako kaže A. Campbell, žensko poimanje agresije jednako je logično i konzistentno kao muško. Autorica naglašava da dosadašnja istraživanja nisu objasnila smisao agresije kao proživljenog i stvarnog događaja, te se koncentriraju na malu grupu ljudi.

Pozvala je osam žena da razgovaraju o agresiji. S dopuštanjem svijui, diktafon je bio uključen tijekom cijelog razgovora. Pomno preslušavajući riječi i fraze koje su pojedinci upotrebljavali govoreći o agresivnim osjećajima i djelovanjima u svom životu, autorica je uvidjela kako se ispod šala, anegdota i ljutnje tih žena zapravo krije njihova teorija o agresiji, i to ekspresivna teorija. Neprestano su se smjenjivale riječi kao što su: bijes, samokontrola, osjećaj krivnje, sramota, što sve spada u ekspresivni rječnik agresije. Kronologija ženske agresije može se pratiti kroz nekoliko stadija. Prvo dolazi bijes, koji uglavnom prati buzdavanje i samokontrola. Međutim, ako se provokacija nastavi, bijes raste dok ne nađe način za osobađanje. Prva opcija za većinu žena jest plakanje. No, kada je bijes još žešći, žene posežu za fizičkom agresijom, na opće zgražanje prisutnih. Signal koji daje okolina u žene pojačava osjećaj da je prekršila pravila. Za razliku od muškaraca, žene se uglavnom distanciraju od takvog događaja, ismijavajući

svoje neprimjereno ponašanje te neugodu javne sramote dodaju osjećaju osobne krivnje.

Dva tjedna kasnije A. Campbell okuplja supruge, ljubavnike i muške prijatelje žena s kojima je razgovarala. Autorica kreće od detalja, od male grupe ljudi, da bi kasnije proučavala i zaključivala na većem uzorku. Oblici muške i ženske agresije, kako kaže autorica, bili su do sada pomno skupljani i dokumentirani, međutim ne i na zadovoljavajući način objašnjeni. Prema ispitivanjima, ne-dvojbene su sljedeće razlike: ženski izljevi agresije češće se događaju u kući nego u javnosti. Za razliku od muškaraca, posljednja stvar koju žena traži jest odobravanje promatrača (možda jer zna da na to neće naići). Žene svoju agresiju češće usmjeravaju prema muškarcima - fizički jačem spolu, što stvara probleme znanstvenicima društvenog smjera, koji tvrde da žene općenito izbjegavaju agresiju zbog straha od osvete i ozljeda. Muškarci su najčešće agresivni prema muškarcima, i to u javnosti. Autorica traži objašnjenje u djetinjstvu: dok djevojčice šapuću tajne, dječaci uspostavljaju kontakt u javnijoj sferi, kroz sport i grube igre.

Mnogo je različitih teorija o tome zašto su žene manje agresivne, međutim nijedna nam ne kazuje gotovo ništa o tome zašto se žene i muškarci kad već dođe do agresivnog djelovanja ponašaju toliko različito. Zašto muškarci npr. ne plaču? Zašto tuku žene kod kuće, a u javnosti poriču da to čine? Zašto se žene češće okomljuju na jači spol?

Najveća vrijednost socijalnih predodžbi jest u tome što su bliže stvarnom ponašanju pa tako daju specifičnije predikcije. One se bave činjenicama koje su važne u trenutku kada se djelovanje (agresija) odvija. No, da bi se dokazala vrijednost teorije socijalnih predodžbi, ona bi morala moći obuhvatiti fenomen autentičnog nasilja jednako dobro kao i eksperimentalne studije i mjerne skale. U tu svrhu A. Campbell istražuje tri područja: pljačku, nasilje u braku, te ulične bande.

Pljačka je, može se reći, najčišći oblik instrumentalne agresije. Po službenim statistikama u Sjedinjenim Državama, Australiji i Europi na svaku pljačku koju izvrši žena dola-

zi petnaest pljački koje izvrše muškarci. Ona to objašnjava činjenicom da izjednačavanje novca s kontrolom i socijalnim statusom zah-tijeva mušku logiku, dok je nasilje za žene eksplozivni produkt pritiska i strasti, u često klaustrofobičnoj kućnoj atmosferi. Tom proble-mu autorica će posvetiti poglavlje: "Intim-ni bijes: nasilje u braku", gdje naglašava da je središnji problem nasilnih muževa isti onaj s kojim se susreće većina muškaraca u braku: isprepletanje potrebe za intimnošću ali i za kontrolom.

Sve do ove točke autorica je jasno izjed-načavala žene s ekspresivnošću, a muškarce s instrumentalnošću, no kada je riječ o djevo-jačkim bandama, transformacija od straha do ratobornosti u biti je smjena ekspresivne s in-strumentalnom predodžbom agresivnosti. Te djevojke iz iskustva znaju da ih samokontrola i samosavlđavanje neće zaštititi od toga da postanu žrtvama nasilja. Stoga u nasilju nala-ze put za kontrolu i vladanje nad drugima. Njihova agresija tako postaje instrumentalna. Agresija je u njihovu slučaju sredstvo pre-življavanja. Reputacija "loših", "opasnih", "lu-dih" djevojaka koju same namjerno stvaraju služi prevenciji od toga da se postane žrtvama. Zakon koji vrijedi na ulicama, glasi: ili se bori, ili ćeš biti poražen. Razlog koji žene dovodi do ove instrumentalne upotrebe agresije nije to-liko vezan uz grupu-bandu. Izložene brutal-nom iskorištavanju, žene gube vjeru u povje-renje i intimnost.

Godinama su društvene institucije po-kušavale žensku agresiju učiniti nevidljivom. Zapravo se smatralo da žene nisu agresivne. No, 70-ih i 80-ih godina postajalo je sve teže ignorirati žensku agresiju. Muška profesional-na elita, koja ne može naći "racionalna" objašnjenja u okviru instrumentalnog pristu-pa, zaključuje: agresivne žene ili pokušavaju biti muškarci ili su jednostavno lude. Autorica ni u kojem slučaju ne zagovara postojanje or-ganizirane muške zavjere, već samo ukazuje na činjenicu da općenito može doći do ne-pravde i nespornosti ukoliko jedna moćna grupa pokušava nametnuti svoju interpretaci-ju stvari drugoj grupi. Da bi pojasnila taj proces, autorica uzima ekstremne slučajeve žena koje ubijaju, zatim prelazi na one s opasnom

psihijatrijskom etiketom agresivnih žena, te govori i o kontroverzijama PMS-a.

Naposljetku, autorica ukazuje na urgen-tnu potrebu za oblikovanjem nove predodžbe koju će prihvatiti i kojom će se služiti i muškarci i žene. No kakva će ona biti, o tome možemo samo nagađati. Možda ćemo se u budućnosti sjećati agresije kao sramotnog razdoblja naše primitivne prošlosti. Odgojene u androcentričnom svijetu, žene već dosta znaju o muškom nasilju. No tek kad oba spola počnu istinski komunicirati i slušati jedni dru-ge, ženska agresija neće više biti podložna re-definiranju i ignoriranju.

Kada bismo svi pokušali odgovoriti na barem dio pitanja koje ova knjiga otvara, možda bismo prije dokučili tu novu pre-dodžbu agresivnosti te tako pomogli sebi, a možda i spasili mnoge druge.

Hana Francetić

Ognjen Čaldarović

SOCIJALNA TEORIJA I HAZARDNI ŽIVOT

Biblioteka "Razvoj i okoliš", HSD, Zagreb, 1995., 273 str.

"Sociologija rizika" je možda trenutno najbolji naziv za... specifičnu poddisciplinu sociologije, koja ispituje smisao življenja u rizičnoj civilizaciji, načine proizvodjenja ri-zične normalnosti, načine utvrđivanja stup-njeva (prihvatljivosti) rizika, kao i tipičnost ljudskih reakcija prema pojedinim rizičnim si-tuacijama" (str.15.). Već u predgovoru autor definira predmet ove knjige: smatrajući da živimo u "društvu rizika" (U. Beck), on pristu-pa problemima analitički, želeći definirati ulogu sociologije. Proučava različite dimenzi-je rizika, razloge njihova prihvaćanja ili odbi-janja te dileme o socijalnoj cijeni koju neko društvo plaća za regulaciju nekog rizika.